

The State Archives in Kotor: Memory of the City

Joško Katelan

Abstract: Kotor was the first town in the present-day Montenegro to have autonomous archival institution. The State Archives in Kotor was established on 30th November 1949. This piece of information points out to the awareness of the importance of archival cultural heritage that was being created in Kotor and in the wider region of Boka Kotorska Bay through centuries, as well as on the need for its preservation and presentation to expert and general public. It is, however, important to mention that as early as in 1417 a provision in the Book of Statutes of the Town of Kotor, printed in Venice in 1616 the oldest provision of which dates back to 1301, lays down a duty for all important acts created in the work of public institutions to be stored in three storages: St. Tryphon Cathedral reliquary, municipal office and in the office of the notary public. The year 1764 saw Marin Vrakjen being officially appointed as archivist in Kotor.

Today, Kotor Historical Archives houses archival material created in the work of local authorities, legal entities and natural persons in Kotor but also in the wider region of Boka Kotorska and other parts of the present-day Montenegrin littoral up to Spič, in the vicinity of Bar. Archival departments in Herceg Novi, Budva and Bar also house part of the archival material created in their respective areas, just as church archives and museums do. The oldest document kept in Kotor Historical Archives dates back to 1309. It is a fragment of a contract for the sale of a property written on a piece of parchment. The task of every archival institution, thus also of Kotor Historical Archives, is to explore archival records of historical-scientific importance related to the events from political, social, economic and cultural life of Boka Kotorska spanning from the ancient past to the modern era; to study the documents by applying scientific methods, prepare them for the scholars of various fields, to publish collections of archival documents by different topics and to open wide its door to all those interested in the history of our town and the surrounding area.

Keywords: Archives, Archival cultural heritage, Storing archival material, Studying archival material.

1. Uvod

Prošlo je sedamdeset četiri godine od kada je Kotor dobio samostalnu državnu arhivsku instituciju, prvu u Crnoj Gori. Državni arhiv u Kotoru osnovan je 30. novembra 1949. godine „Uredbom o osnivanju Arhiva u Kotoru“ Vlade Narodne Republike Crne Gore. Ovaj podatak ukazuje na postojanje svijesti o značaju arhivskog kulturnog blaga koje je vjekovima nastajalo u Kotoru i na širem području Boke Kotorske, kao i o potrebi da se ono sačuva i prezentira stručnoj i široj javnosti.

Na prostoru za koji je arhiv nadležan uspostavljen je korektan odnos imalaca arhivske građe sa arhivom, izvršen je dobar odabir arhivske građe koja je od njih preuzeta i smještena u arhivskim depoima, izrađena su brojna naučno-obavještajna sredstva, napisani brojni članci, studije, objavljene zbirke dokumenata i antologije. Najzad, ta građa se prezentira na raznim arhivističkim i naučnim skupovima u zemlji i inostranstvu, a za njenu prezentaciju zaslužni su arhivisti koji rade na njenoj obradi. Tako arhiv izlazi kvalifikovano iz anonimnosti, a arhivisti imaju pravo na osjećaj da su izvršili svoju profesionalnu i ljudsku dužnost.

Imajući pred sobom ta i takva razmišljanja i shvatajući da je u depoima Istorijskog arhiva Kotor sadržana golema vrijednost koja u relativnom kontinuitetu pokriva istoriju Boke Kotorske od XIV do XX vijeka, arhivisti su svjesni svoje obaveze da istu treba prezentirati što široj javnosti.

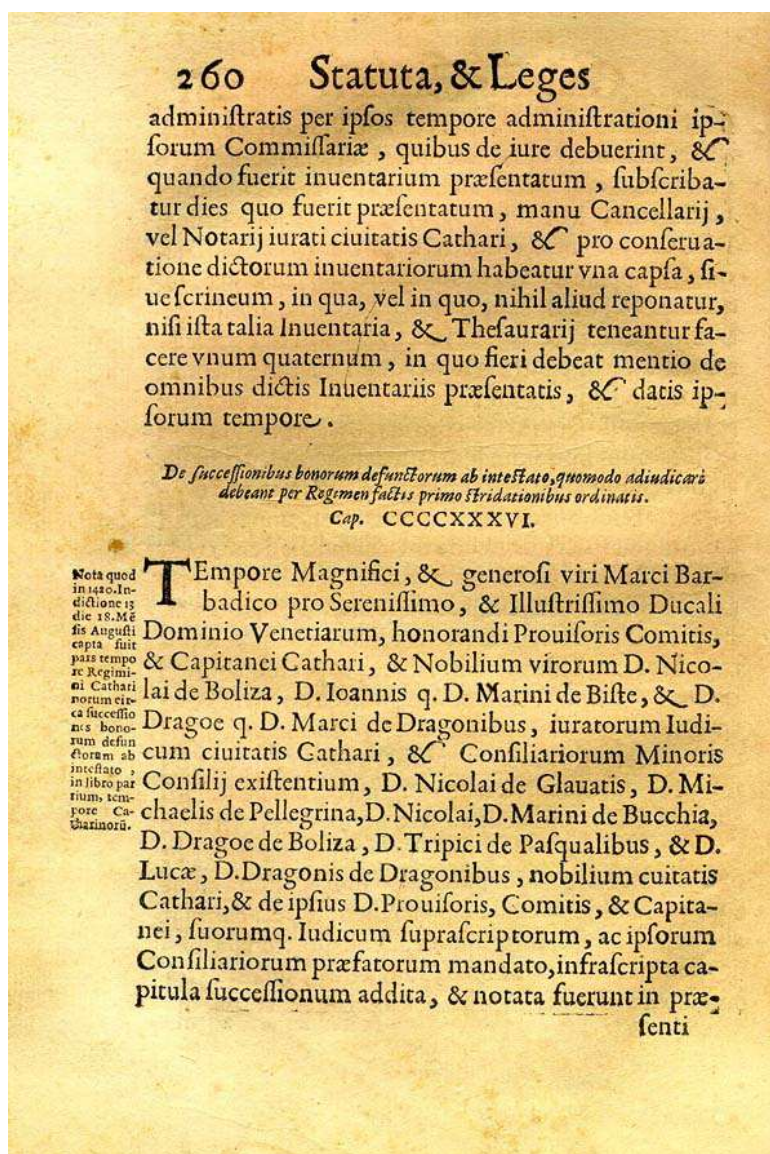
Izuzetan značaj arhivske građe Kotorskog arhiva odredio je da je on od osnivanja imao status republičkog/državnog arhiva. Zakonom o izmjenama i dopunama zakona o arhivima iz 1965. godine je i zvanično određeno da je njegova građa od republičkog značaja i to u odnosu na teritoriju, materiju i hronološke granice. Zakonom je, dakle, definisano da se radi o građi „društveno-političkog, privrednog i kulturnog života iz prošlosti za područje Boke Kotorske i ostalih krajeva naše zemlje, koja je nastala i očuvala se na ovom području do kraja 1918. godine“ [1].

Od osnivanja do danas, arhiv u Kotoru je doživio određene statusne promjene, naročito 1967. godine kada dolazi do promjene naziva u „Istorijski arhiv Kotor“, dok promjenama unutar sistema javne uprave 1992. godine, Istorijski arhiv Kotor ulazi u sastav Državnog arhiva Crne Gore te gubi status pravnog lica.

2. Tradicija

Istorijski arhiv Kotor je osnovan u gradu veoma duge arhivske tradicije. U glavi 435. Statuta grada Kotora, 1417. godine navode se tri arhivska spremišta i u njima posebne škrinje („unam capsam sive scrineam“), slika 1,

naime, notarska kancelarija, opštinska kancelarija i relikvijarij katedrale Sv. Tripuna. Tako su i pored burnih istorijskih događanja, pored razornih zemljotresa, poplava, pohara, promjena raznih vladavina sačuvana dokumenta još od XIV vijeka.

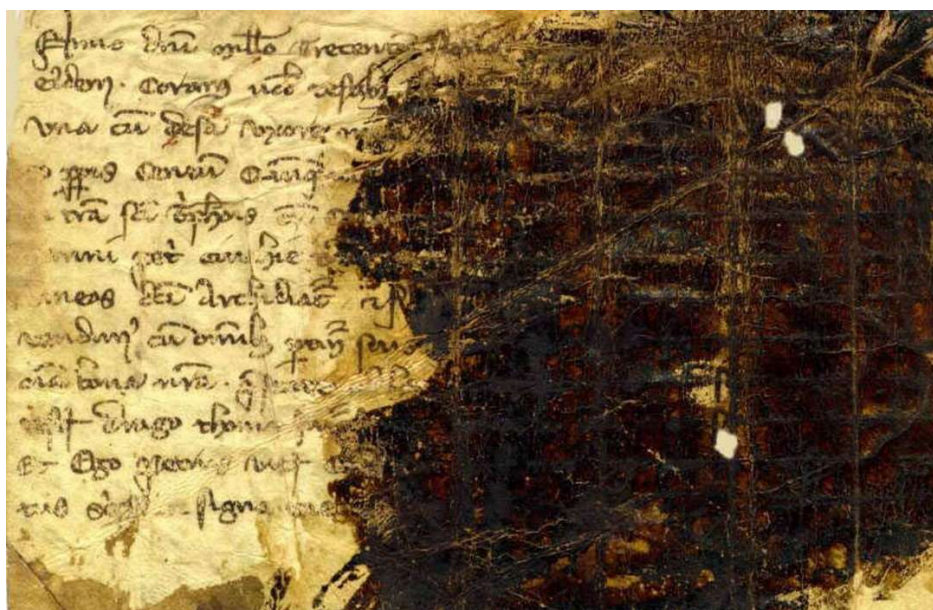
Slika 1 - Statut grada Kotora štampan 1616. god. u Veneciji (ŠTAMP I-1).

Iako je pitanje organizovane arhivske djelatnosti u Kotoru staro koliko i prvi sačuvani pisani dokument (1309. god.), zaštita arhivske građe u savremenom smislu te riječi počinje tek poslije Drugog svjetskog rata. Godinu dana nakon osnivanja Državnog arhiva u Kotoru donosi se Opšti zakon o državnim arhivima kojim se pravno reguliše pitanje zaštite arhivske građe i arhivske službe u FNRJ [2], a dvije godine kasnije i Zakon o državnim arhivima Narodne Republike Crne Gore [3] kojim je ustanovljeno postojanje Državne arhive Narodne Republike Crne Gore sa sjedištem na Cetinju. U Uredbi o osnivanju Arhiva u Kotoru u članu 2 se navodi: „Zadatak je Arhiva: da istražuje građu od istorijsko-naučnog značaja o svim događajima iz političkog, društvenog, privrednog i kulturnog života Boke Kotorske iz najdalje prošlosti do najnovijeg vremena; da sve pismene radove, dokumenta i spomenike iz te oblasti pribira, sređuje, čuva i ispituje; da sve proučava pravilnom primjenom naučnih metoda radi širenja naučne misli, davanja pravilnog suda i podizanja naučnih kadrova.” Treba takođe reći da su prije kotorskog arhiva prva državna arhivska odjeljenja u sastavu drugih samostalnih državnih institucija u Crnoj Gori, naime Arhivsko odjeljenje pri Državnom muzeju na Cetinju 1926. godine i Arhivsko odjeljenje pri Istorijskom institutu Crne Gore 1948. godine, takođe na Cetinju.

3. Začeci arhivske djelatnosti u Kotoru

Već pojavom prvih pisanih izvora u Kotoru nailazimo na notare koji su imali obavezu da vode zvanične knjige posjeda. Učeni notari su dolazili većinom iz italijanskih univerzitetskih centara i često su već imali stečeno zvanje dobijeno od strane cara ili pape. Njihova služba je bila podržavljena pa se može smatrati da je notar prvi arhivista fonda koji je nastajao pod njegovim perom. Prva poznata isprava u Kotoru je iz 1124. godine u vezi posjeda Katedrale sv. Tripuna [4] i nju je sastavio sam biskup (Ursacius episcopus), druga iz 1200. godine sa pomenom prvog notara (Junius presbyter) [5] i treća kupoprodajni ugovor iz 1309. godine [6], slika 2, Petra Vitina (Petrus Viti), koji se u tom dokumentu i kasnije 1326. godine javlja kao notar prve sačuvane sudsko-notarske rukopisne knjige. Iz najranijih dokumenata u Kotoru ne samo da saznajemo ko su bili prvi kotorski „arhivisti“, već se u Kotorskom Statutu određuje i gdje se ti rukopisi „arhiviraju“, dakle saznajemo lokaciju „depoa“ toga doba. Tako u Kotoru već krajem njegove samostalnosti - slobodnog grada, a prije mletačke vladavine postoje tri arhivska spremišta za polaganje važnih dokumenata kao što su oporuke. To su relikvijar katedrale sv. Tripuna, opštinska kancelarija i notareva kancelarija koja je svoje spremište imala pri sudu. Godine 1417. u članu 435. Statuta na strani 257, taj se podatak iznosi na sljedeći način: „...Za testament pisan svojeručno u Kotoru, sam oporučitelj odlučuje da li će ga

predati rizničarima relikvija sv. Tripuna, ili sudijama, ili kancelaru, ili notaru, ili ga zadržati u vlastitoj kući, uz uslov da ono što bude predato sudijama, kancelaru ili notaru, treba da bude sačuvano; jer testament pisan na jedan od spomenuta tri načina, smatraće se čvrstim i valjanim". To se, odnosi na oporuke, ali i na popise imovine ostavilaca, spominjući posebnu škrinju za čuvanje dokumenata kod kancelara i notara, u istom članu na strani 260: „...a kada inventar bude predat, zabilježiće se dan kada je predat, rukom kancelara ili zakletog notara grada Kotora, a za čuvanje spomenutih inventara postoji jedna kutija ili škrinja („scrineam”) u koju se neće čuvati ništa drugo, osim tih inventara, a rizničari su obavezni da vode popisnu knjigu u koju će unositi sve prijavljene inventare...”. Taj popis dobara i dugova, poslije smrti oporučitelja, predavao se kotorskom knezu ili sudijama, a ovi su to uručivali čuvarima relikvija sv. Tripuna. Iz navedenog jasno proizilazi da su tadašnji arhivisti bili: notar, koji je svoj „katastik” čuvao na sudu, kako se iznosi u članu 294. Statuta, kancelar kotorske komune sa svojim arhivom u opštini i trojica čuvara crkvenih dragocjenosti, sa posebnom arhivskom škrinjom u Katedrali. Upravo ovi spisi predstavljaju najvrijednije fondove Istorijskog arhiva Kotor - fond kotorskog notarijata koji je sačuvan u sudu a zatim predat Kotorskom arhivu i fond Upravno političkih spisa mletačkih vanrednih providura.

Slika 2 - Najstariji dokument Istorijskog arhiva Kotor iz 1309. god. (DIL I-1).

U teškim okolnostima velikog zemljotresa koji je zadesio Kotor 1667. godine, sudski kancelar Pietro Bravi iznosi problem rušenja palate rektora i providura kao i kancelarija gdje su se čuvale knjige i arhivska građa. Zbog loših vremenskih uslova, ta je građa počela znatno da strada [7]. Ono što je svakako kuriozitet je da se radilo o oštećenoj gotičkoj građevini koja se nalazila na trgu naspram katedrale sv. Tripuna na čijem mjestu se danas nalazi zgrada Istorijskog arhiva Kotor sa savremenim depoima u kojima se čuva rečena spašena arhivska građa (slika 3).

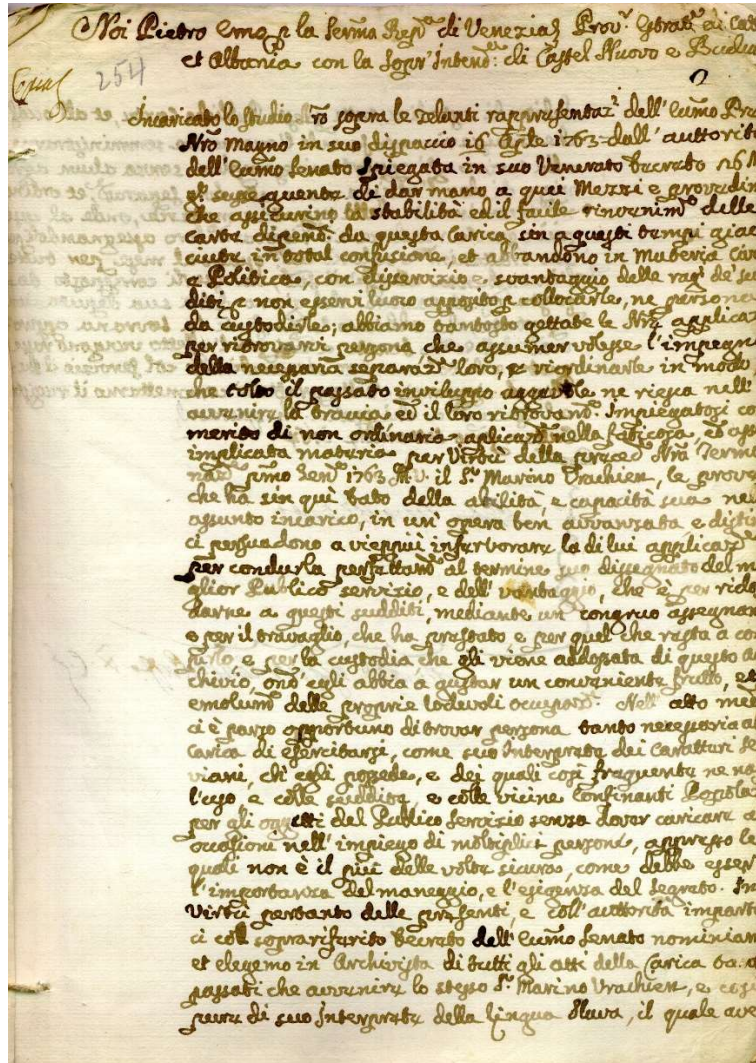

Slika 3 – Zgrada Istorijskog arhiva Kotor.

Zvanično postavljenje za arhivistu u Kotoru prvi dobija kotorski plemić Marin Vrakjen 1764. godine. Zbog teškoća pri nalaženju dokumenata, on je izabran za arhivistu i tumača „slavenskog jezika“ („lingua slava“), slika 4 [8].

U Boki je veoma rano postojalo saznanje o državnim, crkvenim i privatnim arhivima, ali prvi podatak o sistematskom naučnom korišćenju arhivske građe datira iz 1720. godine kada su F. Rićeputi (Riceputti) i P. Bica (Bizza) u Herceg-Novom i Kotoru sakupljali materijal za *Illyricum sacrum*, što je bogato dokumentovano u VI svesci tog monumentalnog djela. F. Corner (Cornelius) u Padovi izdaje sredinom XVIII vijeka, tačnije 1759. godine „*Catarus, Dalmatiae civitas*“, na osnovu arhivskih izvora. Godine 1857, dakle sto godina kasnije, Kukuljević-Sakcinski [9] daje prvi opis kotorskih fondova.

Iz njegovog izvještaja saznajemo da je kotorski arhiv bio smješten u Okružnom sudu, ali zaključuje da se mnogo tih arhivalija nalazilo u Zadru, Splitu i Zagrebu, a najmanje u Kotoru. Dalje se saznaje i o stanju biskupske biblioteke i samostanima sv. Duha i sv. Klare gdje je pronašao nekoliko interesantnih rukopisa. U Kotoru 1874. godine Fr. Rački [10] pominje četiri arhiva, arhiv u Okružnom sudu, arhiv Sreskog načelstva, gradski i biskupski arhiv.

Slika 4 – Dokument o postavljenju Marina Vrakjena za prvog zvaničnog arhivistu u Kotoru 1764. godine (UPM XCII – 254).

Osnovno pitanje koje mi danas postavljamo je da li su to zaista bili arhivi i da li su to bili pravi arhivisti? Ipak ne treba zaboraviti da su sve prethodno navedene godine izvjesnih nukleusa arhiva u osnovi ipak bile samo registrature pojedinih ustanova srednjega vijeka, a nikako posebne ustanove namijenjene za arhive.

U svjetskim razmjerama organizacija arhiva modernog tipa nastaje tek u XIX vijeku, kada Ustanotvorna skupština francuske revolucije proglašava arhive javnim ustanovama. Rođenjem moderne arhivistike smatra se datum 4. avgust 1789. godine kada su objavljena „čovjekova prava na arhivalije” ili prava nauke na svoje izvore. Tada je ukinut tajni, feudalni karakter arhiva kao dokumentacije posjeda vlasti. Ubrzo zatim Francuska 1881. godine postavlja načelo „poštovanja fonda” koje se na Međunarodnom kongresu u Briselu 1910. godine prihvaća kao načelo prvobitnog reda i prvobitne signature [11].

4. Arhivska građa

Od samog trenutka osnivanja arhiva u Kotoru, državne vlasti najenergičnije rade na povraćaju srednjovjekovnih i drugih arhivalija kotorske provenijencije, koje su, dijelom, krajem okupacije 1943. godine bile prenijete u Veneciju (181 svezak notarskih knjiga od 1326-1795), ili su se od vremena austrijske centralizacije arhiva Dalmacije 1887. godine, nalazile u Zadru (305 svezaka „Upravno-političkih spisa od 1684 -1826“). Dogovorom Republike Hrvatske i Republike Crne Gore, ta građa je 1952. godine vraćena Kotoru.

Sa tom najstarijom i ostalom značajnom građom od ukupno 283 fondova i zbirki, u dužini od 1356,704 metara, i bibliotečkim fondom od oko 14.500 bibliotečkih jedinica, Istorijski arhiv Kotor tada ulazi u red najznačajnijih jugoslovenskih arhiva.

Danas, samo Odjeljenje Istorijski arhiv Kotor broji ukupno 186 fondova i zbirki, odnosno 145 fondova i 41 zbirki sa približno 1000 dužnih metara arhivske građe (drugo arhivsko odjeljenje u Kotoru broji 98 fondova sa približno 500 dužnih metara).

Da bi dragocjena građa, pisana najčešće na šest stranih jezika, bila dostupna istraživačima, 1977. godine objavljen je „Vodič kroz arhivsku građu sa sumarnim inventarima muzejskih i crkvenih fondova i zbirki”, a 1980. godine katalog izložbe „Arhiv i nauka”, koji je svojevrsna antologija biranih dokumenata iz svih područja života.

Jezici kojima su pisani arhivski spisi su latinski, italijanski (mletački idiom), francuski, srpsko-hrvatski, staroslovenski, engleski, njemački, staroturski, ali ima i onih pisanih starogrčkim, grčkim, španskim,

rumunskim, švedskim, arapskim, japanskim, ruskim, češkim, slovenačkim, makedonskim.

U današnjem Istorijskom arhivu Kotor čuva se arhivska građa nastala u radu lokalnih organa i organizacija pravnih i fizičkih lica na području Kotora, Boke Kotorske i ostalih dijelova današnjeg crnogorskog primorja, sve do Spiča u blizini Bara. Dio građe nastale takođe na ovom području čuva se u arhivskim odsjecima Herceg Novog, Budve i Bara, kao i u crkvenim arhivima i muzejima.

Arhivska građa u osnovi daje pogled na različite oblasti ljudskog djelovanja na ovom području tokom više od 6 vjekova. U njoj nalazimo podatke o najranijim pomenima nekih gradova i sela u širem području, zatim o gradskim samoupravama, pomorskim opštinama, seoskim autonomijama. Pravni život grada i sela naročito se može pratiti kroz arhivske spise notarijata, građu sreskih sudova i austrijskog katastra. Obilje podataka nalazimo o jednoj od najznačajnijih privrednih grana u Boki - o pomorskoj trgovini i privredi, a takođe i o poljoprivredi i vinogradarstvu. Tu je mnoštvo podataka o umjetnosti i umjetnicima, o zanatima i zanatlijama, dok su školstvo i književnost prisutni kroz više fondova raznih škola sa teritorije Kotora i Boke. Podaci o zdravstvu u Kotoru i Boki u arhivskoj građi su brojni, a nalaze se većinom u fondu Sudsko-notarski spisi, počev od ranog 14. vijeka, među kojima se naročito ističe inventar gradske apoteke. U arhivskoj građi nalazimo pomene mnogih značajnih ličnosti iz prošlosti Kotora, Boke i šireg područja, a tu su i dokumenti o bunama, ustancima i ratovima te mnogi drugi koje naučni istraživači koriste za svoje radove.

5. Javnost rada

Arhivisti Istorijskog arhiva već više od sedam decenija brižljivo čuvaju povjerenu im arhivsku građu, sređuju je i obrađuju kako bi najznačajnije podatke koji se u njoj nalaze ponudili nauci, ali i zainteresovanoj široj javnosti. U tom smislu veoma živa aktivnost svih proteklih godina bila je organizovanje tematskih izložbi dokumenata, uvijek sa brižljivo izrađenim katalozima, koji bi kasnije imali funkciju naučno-obavještajnih sredstava za određenu tematsku oblast (zanati, geografske karte, staro štamparstvo, 800-godišnjica crkve Sv. Luke, ustanak mornara, Grbalj, kotorsko pozorište, Crna Gora u dokumentima i slično). Na tom polju od osnivanja organizovano je preko 40 izložbi dokumenata.

U Istorijskom arhivu, naročita pažnja se posvećuje izdavačkoj djelatnosti. Izdavanje zbirki dokumenata je veoma složen i zahtjevan posao koji iziskuje veliku posvećenost i veliko vrijeme. Od značajnijih izdavačkih poduhvata izdvajaju se:

- SANU „Građa za istoriju srpske medicine”, 1964. godine;
- CANU „Hajduci u Boki Kotorskoj, 1648-1718”, 1988. godine;
- Istorijski institut Crne Gore „Ujedinjenje Crne Gore i Boke Kotorske 1813-1814” u dva toma, 1998. godine;
- Ministarstvo kulture RCG „Analisti, hroničari, biografi”, 1996. godine;
- CID „Crna Gora - Izvještaji mletačkih providura 1687-1735” (stručne konsultacije kod prevođenja dokumenata), 1998. godine;
- Prevod „Statuta grada Kotora“ sa medievalnog latinskog jezika, 2009. godine;
- „Bokeljska mornarica u arhivskim dokumentima: zbornik dokumenata od najstarije sačuvanih do danas”, 2021. godine.

Velikim dijelom zahvaljujući naučno-obavještajnim sredstvima izrađenim u Istorijskom arhivu, objavljeno je više od 50 knjiga sa različitom tematikom i preko 500 studija i članaka širom bivše Jugoslavije, od čega više od 50 na stranim jezicima. Sami službenici Istorijskog arhiva Kotor objavili su više od 1300 članaka i publikacija.

U stručnom pogledu arhivisti Istorijskog arhiva su aktivno učestvovali u izradi „Rječnika arhivske terminologije”, Zagreb iz 1972. godine, „Priručnika iz arhivistike”, Zagreb iz 1977. godine, pregleda „Arhivski fondovi i zbirke u SFRJ, Arhivi SR Crne Gore”, Beograd iz 1983. godine, kao i u radu stručnih UNESCO-vih struktura i brojnih međunarodnih konferencija i kongresa.

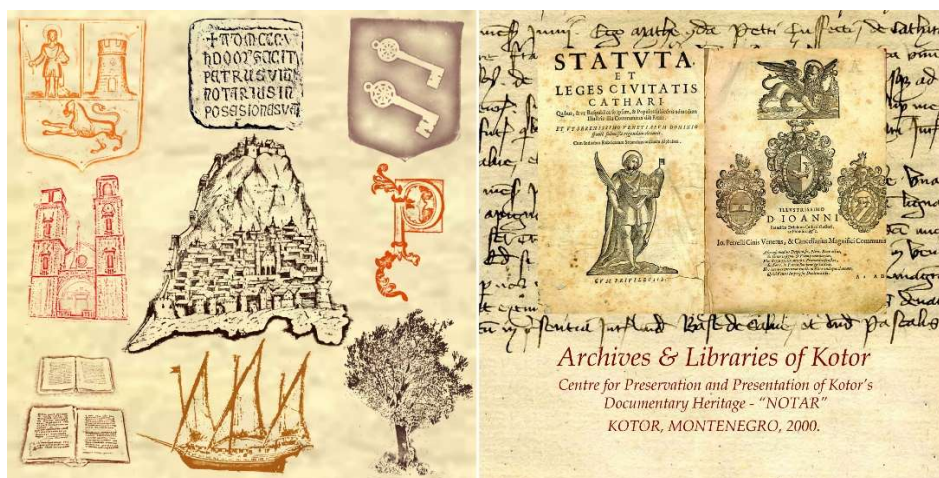
Pored bogate arhivske građe, Istorijski arhiv se može pohvaliti izuzetno bogatim bibliotečkim fondom. Tu prije svega treba spomenuti memorijalnu sobu akademika dr Ivana Božića sa 3.000 bibliotečkih jedinica, poklon biblioteku dr Sava Plamenca sa 400 bibliotečkih jedinica i poklon biblioteku istoričara dr Dušana Živkovića sa oko 1000 bibliotečkih jedinica. Pravna biblioteka sadrži 1.114 bibliotečkih jedinica, dok priručna biblioteka u čitaonici broji preko 15.000 jedinica, a taj broj se konstantno uvećava prijemom novih publikacija. U Arhivu se čuvaju i izuzetno vrijedni legati dr Miloša Miloševića i dr Slavka Mijuškovića sa velikim brojem knjiga i rukopisnog materijala čija obrada je u toku, kao i bibliotečki materijal unutar još neobrađenih ličnih i porodičnih fondova. U kategoriji „nesređene bibliotečke građe“ ima preko 500 bibliotečkih jedinica.

Prosječno godišnje Arhiv posjeti preko 400 korisnika arhivske građe i bibliotečkog materijala, sa preko 600 posjeta. Najčešće su to korisnici arhivske građe u dokazne svrhe koji pretežno traže uvid u podatke iz austrijskog katastra i sreskih sudova. Daleko je manji broj naučnih istraživača, međutim njihove reference su svjetskog ranga, njihovi radovi se

objavljaju u najuglednijim svjetskim stručnim i naučnim časopisima, na koji način svjetska javnost saznaje o bogatstvu naše arhivske građe.

6. (Ras)korak sa savremenim trendovima

Kada je riječ o tendovima korišćenja savremene tehnologije u radu sa arhivskom građom, Istorijski arhiv je već 1997. godine na poklon dobio svoj prvi računar, štampač i skener [12]. Od tog trenutka Arhiv pokušava krenuti putem uključivanja u savremene trendove u arhivistici kada je u pitanju primjena automatizacije u arhivima. Iako tada na jugoslovenskom, a ni na crnogorskom nivou još nije postojao generalni program za automatizaciju rada u arhivima, u Kotoru se krenulo sa skeniranjem najvrjednijih dokumenata i pripremom za izradu CD-ROM-a (slika 5).

Slika 5 – Naslovna strana CD-ROM-a.

Na CD-ROM-u Arhiv je predstavio najznačajnije dokumente iz svog fundusa, i to: najstariju sudsko-notarsku rukopisnu knjigu koja obuhvata period od 1326-1335. godine, Statut Kotora koji je u Veneciji štampan 1616. godine, te 177 najznačajnijih dokumenata Istorijskog arhiva, sa popisom fondova i zbirki, pregledom ostalih važnih arhiva i biblioteka i kulturno-istorijskih spomenika kulture Kotora [13, 14]. Odabrani dokumenti su pored skeniranih stranica bili praćeni skraćenim sadržajima/registima, a poneki i kraćim istorijskim uvodom kako bi se bolje predočio značaj dokumenta. Projekat je predviđao i da se ostali kotorski arhivi i biblioteke predstavle na isti način. Fokus bi bio na dokumente iz Biskupskog arhiva, Arhiva Srpske pravoslavne crkvene opštine Kotor, Nadžupskog arhiva u Perastu, biblioteke

Franjevačkog samostana Sv. Klare, biblioteke Biskupije Kotor, biblioteke riznice Srpske pravoslavne crkvene opštine Kotor. Nažalost do realizacije te faze projekta nije došlo prvenstveno zbog finansijskih razloga. Prezentacija CD-ROM-a vršena je na Međunarodnom arhivskom savjetovanju u Radencima „Sodobni arhivi ‘99”, Lisabonu, Budimpešti i Sofiji. Autori radova u vezi prezentacije CD ROM-a Istorijskog arhiva Kotor Jelena Antović, Joško Katelan, Stevan Kordić i Snežana Pejović objavili su više radova na ovu temu u ediciji „Sodobni arhivi ‘99”, u Arhivskim zapisima, časopisu za arhivsku teoriju i praksu Državnog arhiva Crne Gore, te u ediciji „Komunikacije” Urbano i arhitektonsko nasleđe u III milenijumu [15].

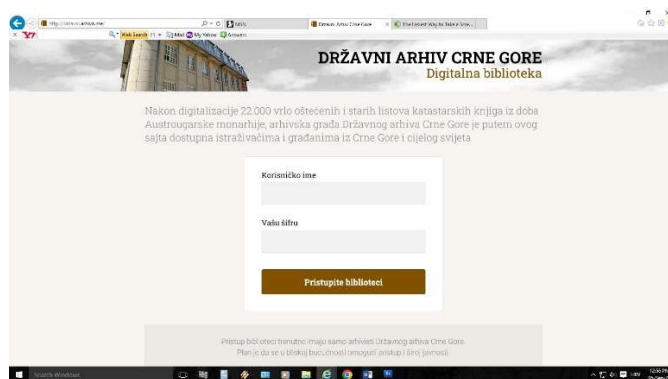
Digitalna fotografija, kao jedan od najsavremenijih vidova arhivskog dokumenta, poslužila je kao osnov za predstavljanje naših kulturno-istorijskih spomenika na pomenutom CD-ROM-u. U mnogim zemljama je digitalna fotografija arhivskim normativima definisana kao važan arhivski izvor. U našem pregledu obuhvatili smo veliki broj spomenika kulture s područja kotorskog i risanskog bazena koji su pod zaštitom UNESCO-a. Spomenici su predstavljeni fotografijama spoljašnjosti, unutrašnjosti i mobilijara, kao i arhitektonskim planovima, spiskovima i linkovima na dokumente koji su vezani neposredno i posredno za istoriju spomenika. Pristup kulturno-istorijskim spomenicima je omogućen korišćenjem „aktivne“ mape ili popisa lokaliteta i to tako da korisnik klikom odabere lokalitet i kao rezultat dobije prezentaciju istog praćenog spiskom spomenika koji se u njemu nalazi. Stari dio grada Kotora pored spiska spomenika ima i dvije „aktivne” slike koje omogućavaju brzi pregled svih digitalnih fotografija.

Ono što je Arhiv želio da postigne ovim CD ROM-om, osim prvenstveno fizičkog rukovanja originalnim dokumentima, bila je i želja da se, makar za trenutak, ulazeći u XXI vijek, primjenom moderne tehnologije, dočara dio atmosfere srednjovjekovnog Kotora. Na ovaj način ovi značajni dokumenti postaju dostupni širokom krugu naučnih istraživača uz kvalitet slike koji omogućava znatno lakše pretraživanje i pronalaženje određenih pojmova, posebno uz mogućnost višestrukog uvećanja. Ovakav detaljni transfer informacija sa papira na elektronski medijum ima za cilj da se ovi dokumenti sačuvaju od daljih fizičkih oštećenja. Uzimajući u obzir starost ovih dokumenata, 673 godine od i rukopisne knjige i 383 godine od štampanja Statuta grada Kotora, prednosti elektronske prezentacije dobijaju još više na važnosti. Svakom budućem istraživaču takvih dokumenata za rad će biti dovoljna njihova elektronska verzija.

Ovakav vid prezentacije i čuvanja kulturno-istorijskog blaga je već tada bio široko rasprostranjen u svijetu, pa je CD-ROM predstavljao hvatanje priključka sa najnovijim trendovima. Osim toga, ono što je Istorijski arhiv

Kotor ovim projektom profesionalno želio da istakne neraskidivu vezu između pisanih izvora i graditeljske baštine, vezu koja treba da posluži za uspješniju rekonstrukciju i revitalizaciju arhitektonske baštine.

Uporedo sa radom na CD-ROM-u, u saradnji sa Matematičkim institutom SANU izrađena je i pilot internet stranica Istorijskog arhiva <http://poincare.matf.bg.ac.rs/iak/iak.htm> čiji koncept se naslanjao na onaj oprobano u slučaju CD-ROM-a. Ova stranica je bila aktivna neko vrijeme, međutim zbog raznih političko-organizacionih i finansijskih razloga nikada nije zaživjela, već je ostala kao sačuvana u arhivi Matematičkog instituta u Beogradu. U ovom periodu se u Istorijskom arhivu Kotor intenzivno razmišljalo i razvoju informacionog sistema koji bi obuhvatio sve segmente rada arhiva. Ideja je bila da se informacioni sistem razvija modularno [16]. Premda se činilo da je razvoj informacionog sistema imperativ i da je to cilj koji moramo postaviti pred sobom, budući da smo već tada bili svjesni da će automatizacija i digitalizacija biti „must have“ u radu arhiva. Smatrali smo da značaj građe koju posjeduje Istorijski arhiv u Kotoru, gradu pod zaštitom UNESCO-a, nalaže profesionalnu obavezu da se ista prenese i u virtualnu sferu i tako bude dostupna u svakom dijelu svijeta prostim klikom na tastaturi. Nažalost, od tada je prošlo više od dvije decenije, a nije se krenulo sa realizacijom ovih naših zamisli. Ono što je, ipak, urađeno jeste veoma značajan projekat digitalizacije zemljišnih knjiga austrijskog katastra koje se čuvaju u arhivskim odsjecima u Herceg Novom, Kotoru, Budvi i Baru. Projekat je realizovao Državni arhiv Crne Gore uz angažovanje firme ARHIMED iz Podgorice, a završen je 2017. godine. Rezultat je interni internet portal <http://drzavni.arhiva.me/> kojem za sada mogu pristupiti samo arhivisti kako bi uslužili veliki broj korisnika ove arhivske građe (slika 6).

Slika 6 – Početna stranica portala sa digitalizovanim knjigama austrijskog Katastra (iz foto-dokumentacije Projekta).

Pored ovoga, Istorijski arhiv je preko projekta realizovanog od strane NVO Centar za njegovanje i prezentaciju dokumentarnog naslijeđa Kotora „NOTAR“ – Kotor i Zajednice Italijana Crne Gore pod nazivom „*Digitalizacija svežnjeva dokumenata arhivskog fonda „Upravno-politički spisi vanrednih providura Mletačke republike u Kotoru“ i njegova prezentacija na Internetu*“, 2012. godine postao bogatiji za više od 26.000 digitalnih slika vrijednog fonda iz perioda mletačke uprave. Sredstva za ovaj projekat su obezbijedena preko konkursa kod Regije Veneto 2009. godine. Za realizaciju projekta upotrijebljen je softver firme „Hyperborea“ iz Pize i MIDA Informatica iz Bergama, a rezultat je bio portal ARCHIVUM - <http://arhivkotor.hdue.it> koji je pored digitalnih slika sadržao i meta podatke za kompletan fond Upravno-politički spisi vanrednih providura Mletačke republike / Atti del Provveditore straordinario di Cattaro et Albania con la Soprintendenza di Castel-Nuovo 1684 – 1814 koji se sastoji od 208 fascikli ukupne dužine 39,80 m. Digitalne slike imaju mogućnost višestrukog uvećanja što omogućava lakše čitanje rukopisnih spisa. Nažalost, ovaj portal od 2017. godine nije dostupan jer država Crna Gora nije bila u mogućnosti obezbijediti sredstva za njegov hosting (slike 7-10). Trajna vrijednost ovog projekta, međutim, jesu dva hard diska sa pohranjenim kompletno skeniranim dokumentima, čime je ujedno prestala potreba za fizičkim rukovanjem jednog dijela ovog važnog fonda.

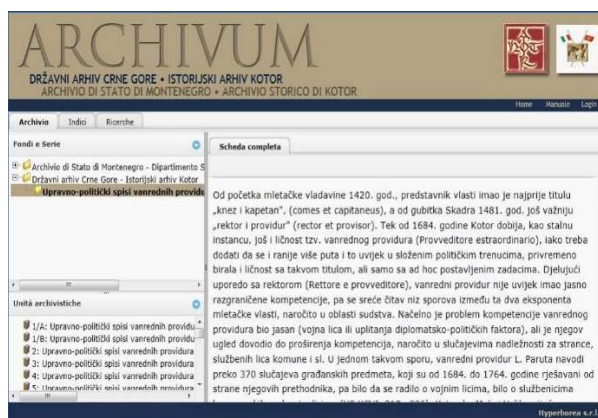
Slika 7 – Rad u depou prilikom pripreme digitalizacije (iz foto-dokumentacije Projekta).

Slika 8 – Početna stranica portala ARCHIVUM (iz foto-dokumentacije Projekta).

Slika 9 – Rad na realizaciji projekta digitalizacije (foto-dokumentacija Projekta).

Slika 10 – Jedna stranica portala ARCHIVUM (iz foto-dokumentacije Projekta)

7. Zaključak

Misija arhiva je istraživanje dokumentarne građe od istorijsko-naučnog značaja o svim događajima iz političkog, društvenog, privrednog i kulturnog života od najdalje prošlosti do najnovijeg vremena. Arhivisti proučavaju pisana dokumenta primjenom naučnih metoda, pripremaju ih za naučne istraživače iz svih oblasti, te objavljuju tematske zbirke arhivskih dokumenata. Obaveza je arhiva da svoja vrata otvore svima koji su profesionalno ili lično zainteresovani za prošlost nekog kraja, koristeći pritom najsavremenije tehnologije zaštite i prezentacije dokumentarne baštine. Arhivisti u Istorijskom arhivu Kotor u potpunosti podupiru ovu misiju i u proteklih sedam i po decenija sa velikom dozom entuzijazma i truda nastoje dati doprinos očuvanju kolektivnog pamćenja ovog grada i okolnog područja i države Crne Gore kako bi generacije koje dolaze bile

svjesne da iza sebe imaju čvrste temelje na kojima mogu dalje graditi svoju budućnost.

Istorijski arhiv svojom arhivskom građom impresionira svakog naučnog istraživača koji se upozna sa njenom sadržinom i bez izuzetka ga tjera da joj se vraća. Obilje podataka koje pokriva gotovo 6 i po vjekova ljudskog djelovanja u Kotoru, Boki i široj regiji omogućava nastajanje novih istorijskih studija, tematskih radova temeljenih na dokumentovanoj građi.

Literatura

- [1] Službeni list SRCG, br. 22/65.
- [2] Službeni list FNRJ, br. 12/50.
- [3] Službeni list NRCG, br. 27/28/51.
- [4] Farlati, *Illyricum sacrum*, tomus VI, 433.
- [5] Tadija Smičiklas, *DZKHDS*, 2, 342.
- [6] Istorijski arhiv Kotor, DIL I-1.
- [7] IAK, SN CVII, 987, 987/t.
- [8] Istorijski arhiv Kotor, UPM XCII, 254.
- [9] I. Kukuljević-Sakcinski, *Izvestje o putovanju kroz Dalmaciju, Napulj i Rim*, Zagreb, 1857, 36.
- [10] Dr Franjo Rački, *Istraživanja u pismarah i knjižnicah dalmatinskih*, JAZU, 26, Zagreb, 1874, 175.
- [11] dr Miloš Milošević, *40 godina Istorijskog arhiva Kotor*, *Arhivski zapisi*, časopis za arhivsku teoriju i praksu, 3, Cetinje, 1990, 14, 15.
- [12] Poklon od Nigel Hilla, tadašnjeg direktora odjela za pomorstvo Hill Samuel Bank u Londonu prilikom njegove posjete Kotoru 1997. godine.
- [13] CD ROM Istorijskog arhiva Kotor: urednici Žarko Mijajlović, Jelena Antović; autori tekstova: Jelena Antović, Miloš Milošević, Zorica Čubrović, skeniranje: Joško Katelan, Miodrag Jovičević; digitalna fotografija mr Stevan Kordić; HTML i programiranje Uroš Midić.
- [14] Prvenstveno zahvaljujući izvanrednoj saradnji tada magistra Stevana Kordića, saradnika Matematičkog instituta pri Srpskoj akademiji nauka i umetnosti i Jelene Antović rukovodioca Istorijskog arhiva Kotor realizovani su prvi koraci ka novim nosiocima informacija u Kotorskom arhivu.
- [15] „Sodobni arhivi '99“, Maribor, 1999; *Arhivski zapisi*, časopis za arhivsku teoriju i praksu 1-2, Cetinje 1998; „Komunikacije“ Urbano i arhitektonsko nasleđe u III milenijumu, Beograd, 1999.

- [16] Autori na projektu izrade Informacionog sistema-baze podataka za Istorijski arhiv Kotor bili bi Jelena Antović, Stevan Kordić, Snežana Pejović i Joško Katelan.

Istorijski arhiv Kotor – pamćenje grada

Joško Katelan

Sažetak: Kotor je prvi grad u Crnoj Gori koji je dobio samostalnu državnu arhivsku instituciju. Državni arhiv u Kotoru osnovan je 30. novembra 1949. godine. Ovaj podatak ukazuje na svijest o značaju arhivskog kulturnog blaga koje je vjekovima nastajalo u Kotoru i na širem području Boke Kotorske, kao i o potrebi da se ono sačuva i prezentira stručnoj i široj javnosti. Važno je, međutim, napomenuti da se već 1417. godine, u jednoj odredbi Statuta Grada Kotora, štampanog u Veneciji 1616. godine i sa najstarijom odredbom iz 1301. godine, spominje obaveza da se važni dokumenti nastali u radu institucija čuvaju u tri spremišta: relikvijaru Sv. Tripuna, opštinskoj kancelariji i notarskoj kancelariji. Za prvog zvaničnog kotorskog arhivistu bio je postavljen Marin Vrakjen godine 1764.

U današnjem Istorijskom arhivu Kotor čuva se arhivska građa nastala u radu lokalnih organa i organizacija pravnih i fizičkih lica na području Kotora, Boke Kotorske i ostalih dijelova današnjeg crnogorskog primorja, sve do Spiča u blizini Bara. Dio građe nastale takođe na ovom području čuva se u arhivskim odsjecima Herceg Novog, Budve i Bara, kao i u crkvenim arhivima i muzejima. Arhivska građa u Istorijskom arhivu Kotor datira od 1309. godine, a taj najstariji dokument je fragment teksta kupoprodajnog ugovora. Zadatak svakog arhiva, pa tako i Istorijskog arhiva Kotor, je da istražuje građu od istorijsko-naučnog značaja o svim događajima iz političkog, društvenog, privrednog i kulturnog života Boke Kotorske iz najdalje prošlosti do najnovijeg vremena; da sva pisana dokumenta proučava primjenom naučnih metoda, priprema ih za naučne istraživače iz svih oblasti, da objavljuje zbirke arhivskih dokumenata po temama i da arhivska vrata otvori svima koje zanima prošlost grada i okolnog područja.

Ključne riječi: arhiv, arhivsko kulturno blago, čuvanje arhivske građe, proučavanje arhivske građe.

Dostavljen:	06.09.2023.	Joško Katelan
Prihvaćen:	14.01.2024.	Državni arhiv Crne Gore – Odsjek Istorijski arhiv Kotor, Stari grad 308, 85330 Kotor Email: josko.katelan@dacg.gov.me